

הישראלי הסטטיסטי

פרופ' תמר הרמן (האוניברסיטה הפתוחה והמכון הישראלי לדמוקרטיה)

באחת המסות המשעשעות ביותר שלה, "הפולני הסטטיסטי", מתארת המשוררת הנפלאה ויסלבה שימבורסקה בקריצה את קשייה לעכל נתונים סטטיסטיים: "כל אימת שאני מנסה לתרגם ספרות לכדי תמונה מוחשית, מופיע לפני גבר אחד שלם, שבחלקו נופלת אישה אחת וכמה עשירות. זוג מוזר זה מביא לעולם שני ילדים (בקירוב?), ואלה מייד מתחילים ללגום משקאות חריפים כך שמקץ שנה כבר שתו ארבעה ליטרים וחצי." בשירו "האזרח הלא ידוע" נוגע המשורר האנגלי ו. י. אודן בדיוק באותה נקודה: אימת הסטטיסטיקה, אלא שהוא ביקורתי ומר הרבה יותר מעמיתו הפולני. בשיר מתואר האזרח ה"סטטיסטי" – נטול רישום פלילי, פועל ותיק במפעל, שלא פוטר עד פרישה, צרכן מן השורה, שהלך למלחמה כשנקרא ולא התערב בחינוכם של ילדיו על ידי מערכת החינוך ששבעה ממנו נחת בשל כך - כמי שמושתק על ידי הסטטיסטיקה הממשלתית המוחקת את אישיותו, והוא מסתיים בשורות: "האם היה חופשי? האם היה מאושר? השאלה מופרכת מעיקרה, שכן כבר היינו שומעים, לו היה לו רע".

ואכן, הסטטיסטיקה כשיטת חשיבה אינה מובנת ואף מכעיסה רבים. הדוחות למיניהם נדמים בעיני מי שאינו מצוי בסוד הדברים כמעין מכבש ענק, המשטיח את ההווה האנושית לכדי עובי דף נייר, ומפרק אותה למספרים מורכבים נטולי ממשות ולטבלאות "נטולות נשמה"; עוד כלי בידי המכונה השלטונית לאיין את האזרח הקטן וחסר האונים, אל מול שפעת הנתונים המשקפים, כביכול, את חייו אך הנוטלים ממנו את נשמתו. במיוחד משגשגת אי הנחת מהסטטיסטיקה על רקע "רוח הזמן" האינדיבידואליסטית, המדגישה, ולעיתים ממש מקדשת, את הייחוד האישי.

לפיכך, כמעט כל פרסום של דו"ח סטטיסטי רשמי, ויהא זה דו"ח על הישגי תלמידים במערכת החינוך, דו"ח על הכנסות במגזר כזה או אחר, דו"ח על מצב איכות הסביבה, או דו"ח על תאונות הדרכים בשנה שחלפה, מלווה כמעט תמיד במשב רוחות רעות, שהרי מי מאתנו רוצה לחשוב על עצמו כעל הישראלי "הסטטיסטי" שמשפחתו – לפחות על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - מונה 3.5 נפשות כשבמחצית מן המקרים כוללת בזוג הורים ושני ילדים עד גיל 17, שתוחלת החיים שלו אם הוא אשה הינה 82.5 ואם הוא גבר – 78.8 וכיוצא באלה ממוצעים אנונימיים.

מעבר לתחושה שעצם פרסום הנתונים הסטטיסטיים הוא מהלך דכאני של מי שבסמכותם לאגור על כל אחד מאתנו הררי נתונים ואז לכפול ולחלקם כטוב בעיניהם, הרי שאי הנחת ניזונה גם מן הידיעה שנתונים אלה הם תדיר הבסיס המפוקפק לגיבוש מדיניות, שקשה למצוא לה הצדקות שלא בהתבסס על הנתונים הללו, שלרוב האזרחים אין מושג כיצד נאספו, שאין להם גישה אליהם ובוודאי שאין הם יודעים כיצד לפענחם.

הנתונים הסטטיסטיים הם גם לא פעם לצנינים בעיני מי שהנתונים הסטטיסטיים קרובים לתחום עיסוקם. כאן ניתן להבחין בין מי שמרגישים כי היכרותם "עם השטח" מכשירה אותם טוב יותר מאשר את "נברני הנתונים" לתאר את המצב לאשורו, לבין מי שפרסום הנתונים עלול לשמוט את הקרקע תחת רגליהם. כך למשל, פרסום דו"ח העוני השנתי, אם לא יורה על החמרת המצב בהשוואה לעבר, שלא לדבר אם הנתונים יצביעו על שיפור, יקטין את יכולתם של ארגוני סיוע למיניהם לגייס תרומות, המשמשות כידוע לא רק לעזרה לנצרכים, אלא גם לתשלום שכרם של עובדי הארגונים הללו. אלה מעדיפים, מטעמים ברורים ולא תמיד ראויים, להפריח באויר תיאורים יבשים ובדוקים הרבה פחות, כגון צילומים של מקררים ריקים או של קשישים שעצמותיהם רחופות מקור בחורף.

קיצורו של עניין – אי אפשר לפסול בקלות את הטענה שסטטיסטיקות ממשלתיות לא רק שאינן תמיד אובייקטיביות כפי שהן מתיימרות להיות, אלא שלעיתים הן נועדו בעליל להוות עלה תאנה למדיניות שאפשר לחלוק על הגיונה והצדקתה. ואולם, בה בשעה, אין גם להתעלם מן העובדה, שיש מי שהנתונים הרשמיים מעלים את חמתם לא משום שאינם מדויקים, אלא משום שהם חושפים ברבים שלא כצדקתה.